

Nieuw Handboek voor de kerkorganist

Onder redactie van:

Christiaan Ingelse
Jan D. van Laar
Dick Sanderman
Jan Smelik

Tweede druk

Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

Klavarscribo

De notenvoorbeelden in dit boek zijn verkrijgbaar in *Klavarscribo-notenschrift* bij Stichting Klavarscribo, Benedenrijweg 391, Ridderkerk, tel. 0180-412339.

Eerste druk 1995

Tweede druk 1996

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Nieuw

Nieuw handboek voor de kerkorganist / onder red. van:

Christiaan Ingelse ... [et al.]. - Zoetermeer :

Boekencentrum

ISBN 90-239-1073-7 geb.

NUGI 636

Trefw.: kerkmuziek ; geschiedenis / orgelspel / eredienst.

© 1995 Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

Ontwerp omslag: Collage, Geldermalsen

Foto's omslag: Fotop, Rotterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op een andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 471 artikel 17 Auteurswet, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

I. DE PLAATS VAN DE MUZIEK IN DE EREDIENST

HOOFDSTUK 1

Bijbelse gegevens over muziek

In de eerste hoofdstukken van dit Handboek willen we zoeken naar de plaats van de muziek in de eredienst. We doen dit in drie stappen. In dit hoofdstuk slaan we de Schrift open en bestuderen we de bijbelse gegevens over muziek in dienst van de Here.

In hoofdstuk 2 zal een snelle reis door de geschiedenis van de kerk gemaakt worden om te luisteren naar hetgeen onze kerkelijke vaders over muziek zeiden. In het derde hoofdstuk zal de lezer vervolgens enige eigen gedachten over muziek in de eredienst vinden. Deze gedachten zullen, hoe kan het anders, min of meer voortvloeien uit het voorgaande.

a. Inleiding

We gaan ons in dit hoofdstuk verdiepen in de bijbelse gegevens over muziek. Hierbij moeten we ons goed realiseren dat we deze materie bekijken door de bril van iemand uit de twintigste eeuw. We weten niet precies wat er in de tijd dat de Bijbel geschreven werd, met bepaalde muziek werd bedoeld en hoe deze geklonken heeft. Hoewel dat ongetwijfeld een boeiend onderwerp zou kunnen zijn, is dat ook niet de kernvraag van dit hoofdstuk. Onze kernvraag is: *wat staat er in de Bijbel over muziek?* Welke accenten worden er gelegd? Wat is, in het licht van de Bijbel, de betekenis van muziek voor ons mensen van de twintigste eeuw?

Op ruim *achthonderd* plaatsen in de Bijbel wordt over muziek gesproken. In meer dan *tweehonderd* teksten roept de Schrift ons op om te zingen. Het langste bijbelboek is een liedboek: De Psalmen. De Heilige Geest heeft muziek kennelijk belangrijk genoeg geacht om dit onderwerp zo vaak te noemen.

Bij het allereerste begin, toen de aarde geschapen werd, was er al muziek. We kunnen hierover lezen in Job 38, waar Job door God ondervraagd wordt: ‘Waar waart gij toen Ik de aarde grondde?’ (...) Waarop zijn haar grondvesten nedergezonden; of wie heeft haar hoeksteen gelegd? *Toen de morgensterren (engelen) vrolijk zongen en al de kinderen Gods juichten.*¹ (Job 38:4, 6, 7, Statenvertaling)

1. Tenzij anders vermeld zijn de teksten uit de vertaling van het N.B.G. (1951).

Hebben we ons ooit gerealiseerd dat er gezongen en gejuicht werd toen de hemel en de aarde geschapen werden? Dat betekent dat er al sprake van muziek was voordat de mens zich ook maar op enigerlei wijze daarmee kon bezighouden. Muziek is dus geen uitvinding van mensen maar een *schepping van God*.

In Genesis 4:21 lezen we voor het eerst dat de *mens* zich met muziek gaat bezighouden. Het gaat in deze passage om Jubal, een nakomeling van Kaïn: 'Hij is de vader geworden van allen die citer en fluit bespelen'. Deze Jubal wordt hier in één adem vermeld in een gezelschap van tentenmakers (degenen die voor een belangrijke vorm van onderdak zorgden), en ijzer- en koperbewerkers (degenen die voor gereedschap en werktuigen zorgden). Muziek behoorde kennelijk al vroeg in de geschiedenis van de mensheid tot één van de eerste levensbehoeften!

Door de hele Bijbel, zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament, wordt over muziek gesproken. In Psalm 150:3-5 worden daarbij vrijwel alle toenmalige blaas-, snaar-, en slaginstrumenten genoemd:

'Looft Hem met bazuïngeschal,
looft Hem met harp en citer,
looft Hem met tamboerijn en reidans
looft Hem met snarenspeel en fluit,
looft Hem met klinkende cimbalen,
looft Hem met schallende cimbalen.'

en om nu vooral niets of niemand uit te sluiten, vat de psalmdichter samen:

'Alles wat adem heeft love de HERE. Halleluja.'
(Psalm 150:6)

Evenals de engelen, die zich verheugden met vrolijk gezang en gejuich, zo verheugen ook wij ons met onze muziek. Let maar eens op hoe vaak de oproep om te zingen, om God te loven en te prijzen, gepaard gaat met de oproep zich (in Hem) te verheugen.

'Halleluja, zingt de HERE een nieuw lied,
zijn lof in de gemeente der vromen,
Israël verheuge zich in zijn Maker'.
(Psalm 149:1, 2a)

'Dat de volken U loven o God;
dat de volken altogader U loven.
Dat de natiën zich verheugen en jubelen...'
(Psalm 67:4, 5a)

'*Laten in U jubelen en zich verheugen allen die U zoeken*'.
(Psalm 70:5)

b. Muziek in de Bijbel: waar gaat het om?

Eén van de belangrijke heilsfeiten die in de Bijbel worden vermeld, is de geboorte van Jezus Christus.

De aankondiging hiervan door de ‘engel des Heren’ was een dusdanig blijde gebeurtenis, dat de gehele hemelse legermacht in gejubel en lofprijzing uitbarstte: ‘En plotseling was er bij de engel een grote hemelse legermacht, die God loofde, zeggende: *Ere zij God in den hoge*, en vrede op aarde bij mensen des welbehagens’ (Luc. 2:13, 14).

In deze tekst komen we direct bij de kern, waarom het bij de muziek in de Bijbel eigenlijk draait: ‘Ere zij God’. Het gaat om *Zijn* eer. We prijzen Hem als onze Schepper, als onze Verlosser, als Degene die ons liefheeft en aan wie we alles te danken hebben.

De Kerk heeft al vroeg beseft hoe essentieel deze woorden uit Lucas 2 zijn voor de kerkmuziek. In oude liturgieën wordt danook al melding gemaakt van het ‘Groot Gloria’: ‘Gloria in excelsis Deo’: Ere zij God in den hoge.

Hiermee kreeg de engelenzang uit Lucas 2, het ‘Ere zij God’, een vaste plaats in de liturgie van de Rooms-Katholieke Kerk en later ook in de Lutherse kerken in de versie van Nikolaus Decius (± 1485-1546): ‘Allein Gott in der Höh sei Ehr’.

Op talloze plaatsen in de Bijbel vinden we die oproep om God te loven en te prijzen, om voor Hem te zingen en te spelen. Vaak gaat die oproep gepaard met het woordje *want*..., en dan volgt de reden *waarom* God geprezen moet worden.

Psalm 33:3, 4: ‘Zingt Hem een nieuw lied, speelt schoon op de snaren onder geschal. *Want* des Heren woord is waarachtig.’

Psalm 47:7, 8: ‘Psalmzingt Gode, psalmzingt, psalmzingt onze Koning, psalmzingt! *Want* God is de Koning der ganse aarde, psalmzingt met een kunstig lied.’

Magistraal klinkt in Psalm 136 het steeds weerkerende ‘*want* zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid’:

‘Looft de HERE, *want* Hij is goed,
want zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid.
 Looft de God der goden,
want zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid.
 Looft de Heer der heren,
want zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid.
 (...)’

Dit refrein keert in totaal 26 keer in deze psalm terug.

Eigenlijk is het jammer dat men in de psalmberijming van het *Liedboek voor de Kerken*, die over het algemeen de bijbeltekst zo getrouw volgt, dit weerkerende refrein heeft laten vallen.

De Statenberijming van 1773 doet het wat dat betreft beter: net als in de onberijmde psalmtekst keert hier het refrein in alle 26 coupletten terug. Overigens: vraagt juist deze berijming niet om wisselzang tussen een cantorij en gemeente? Immers, ook in de onberijmde psalm is er destijds sprake geweest van wisselzang tussen twee koren of tussen een koor en het volk.

In Psalm 148 kunnen we lezen hoe heel de schepping wordt opgeroepen om Hem te loven en te prijzen: De engelen, de hemellichamen, de elementen, de dieren, koningen, vorsten, richters, jongelingen en maagden, ouden en jongen:

‘Dat zij de naam des HEREN loven,
want Hij gebod en zij waren geschapen,
want zijn naam alleen is verheven.’
(Psalm 148:5 en 13)

Al deze psalmen laten duidelijk zien dat alleen God de eer toekomt. In de laatstgenoemde psalm zien we ook de tegenstelling met de heidense volken rondom Israël: zij eerden het schepsel: zon, maan en sterren, dieren, mensen of beelden daarvan, terwijl Israël wordt opgeroepen om alleen de Schepper te eren. Daar gaat het om: alleen Hij is de lof, eer en aanbidding waardig. Tot die lof, tot die aanbidding zijn we geschapen, dat is onze bestemming.

Onze lofzang vormt zelfs de zetel waarop God wil tronen:

‘Nochtans zijt Gij de Heilige,
die troont op de lofzangen Israëls.’
(Psalm 22:4)

Met deze ‘troon’ bereiden we Hem een plaats waarop Hij in ons midden present wil zijn. Muziek is hierbij een onmisbaar middel: het voegt de stemmen en harten samen tot de lof en aanbidding.

In het boek Openbaring lezen we over onze uiteindelijke bestemming: ‘En ik zag iets als een zee van glas met vuur vermengd, en de overwinnaars van het beest en van zijn beeld en van het getal van zijn naam, staande aan de glazen zee, *met de citers Gods. En zij zingen het lied van Mozes, de knecht Gods, en het lied van het Lam*, zeggende: Groot en wonderbaar zijn uw werken. Here God, Almachtige; rechtvaardig en waarachtig zijn uw wegen. Gij Koning der volkeren! (...) Immers Gij alleen zijt heilig. Want alle volken zullen komen en zullen voor U nedervallen in aanbidding (...).’ (Openb. 15:2, 3, 4b)

En of we in dit aardse leven nu muzikaal waren of niet, beroepsmusicus waren of amateur, een instrument konden bespelen of niet, of we nu orgel, gitaar, fluit of nog een ander instrument bespeelden, *wij allen* zullen indien we opnieuw geboren zijn, als gelovigen aan deze aanbidding, *zingende en spelende op de ‘citors Gods’* mogen deelnemen!

c. Misbruik van de muziek

We hebben gezien dat we in de Bijbel opgeroepen worden met onze muziek alleen de Schepper te eren. We zagen de tegenstelling met de volken rondom Israël: *daar* vereerde men het schepsel in plaats van de Schepper. Dat ook het volk van Israël niet altijd aan die verleiding ontkwam, kunnen we op verschillende plaatsen in de

Bijbel lezen. In Exodus 32 staat bijvoorbeeld hoe muziek misbruikt wordt voor de aanbidding van het gouden kalf, wat gepaard gaat met 'beurtzang en reidans' (Ex. 32:18, 19).

In Daniël 3 wordt geschreven over de aanbidding van het gouden afgodsbeeld van Nebukadnessar: 'Derhalve wierpen alle volken, natiën en tongen zich ter aarde, zodra zij het geluid van hoorn, fluit, citer, luit, harp en allerlei soort van muziekinstrumenten hoorden, en aanbaden het gouden beeld dat koning Nebukadnessar had opgericht' (Dan. 3:7).

Opvallend is dat hier ongeveer dezelfde instrumenten worden genoemd als in Psalm 150. Kennelijk kun je met dezelfde instrumenten zowel God als de afgoden aanbidden. Welke muziek je maakt en welke instrumenten je gebruikt, is eigenlijk niet het belangrijkste. Het gaat erom wat je ermee doet, op wie je je muziek richt. Dat dit geen vrijbrief is om maar wat aan te rommelen spreekt eigenlijk vanzelf. Juist op God gerichte muziek verlangt het beste dat we maar kunnen bieden. Aan de andere kant is muziek, ook al is het niveau nog zo hoog, voor God van weinig waarde als ze wordt misbruikt en alleen uit vormendienst bestaat.

De Bijbel laat daar geen misverstanden over bestaan, zoals we kunnen lezen in Amos 5: 21, 23: 'Ik haat, Ik veracht uw feesten en kan uw samenkomsten niet luchten... Doe Mij weg het getier van uw liederen, het getokkel van uw harpen wil Ik niet horen!'

Soms uit Gods oordeel zich in het verstommen van de muziek: 'Ik zal een einde maken aan het geklank van uw liederen, het geluid van uw citers zal niet langer worden gehoord' (Ez. 26:13).

d. Muziek in het Oude Testament

Muziek rond de ark en tempel

Over de plaats van muziek in de eredienst van het oude Israël zijn vrij veel gegevens in de Bijbel opgetekend, met name in de boeken der Kronieken. De man die meer dan wie dan ook in verband met ons onderwerp genoemd moet worden is David. Laten we eens nagaan wat voor iemand dat was.

Direct nadat David door Samuël gezalfd is, leren we hem als musicus, als harp-speler kennen. De door boze geesten geplaagde Saul laat, op aanraden van zijn dienaars, naar iemand vragen 'die goed speelt' (1 Sam. 16:17).

David wordt gehaald: 'En het geschiedde als de geest Gods over Saul was, zo nam David de harp en hij speelde met zijn hand: dat was voor Saul een verademing, en het werd beter met hem, en de boze geest week van hem' (1 Sam. 16:23 Statenvertaling). De muziek is hier dus een middel in Gods hand voor een geestelijke strijd: bij het klinken van, op God gerichte muziek, moeten de boze geesten wijken!

Later, als David koning wordt, stelt hij musici aan. We lezen hierover op het moment dat de ark naar Jeruzalem wordt overgebracht: 'David beval aan de oversten der Levieten hun broeders, de zangers, op te stellen met muziekinstrumenten, harpen, citers en cimbalen, om luide vreugdeklanken te laten horen' (1 Kron. 15:16). Er worden ook namen genoemd van de Levieten: Heman, Asaf, Etan en anderen.

Het hele volk doet mee: ‘En David en het *ganse huis Israëls* speelden voor het aangezicht des HEEREN met allerlei snarenspeel van dennehout, als met harpen, en met luiten, en met trommelen, ook met schellen en met cimbalen’ (2 Sam. 6:5 Statenvertaling).

Even verder lezen we in 2 Samuël 6:14: ‘En David *huppelde met alle macht* voor het aangezicht des HEEREN.’

Opvallend in dit gedeelte is dat er niet alleen gemusiceerd maar ook gedanst wordt. Muziek en dans horen zeer dicht bij elkaar! Immers, wezenlijk element van beide kunstvormen is het *ritme*. We zien dan ook dat muziek en dans in oude culturen ten nauwste met elkaar verbonden zijn en dat dit een belangrijk expressiemiddel is geweest in de religieuze beleving.

Eveneens opvallend in dit gedeelte is, dat David zich volledig geeft, zonder enige schaamte. Voor Michal, Davids vrouw en Sauls dochter, is dit aanstootgevend: ‘Als zij (Michal) nu koning David zag, springende en huppelende voor het aangezicht des HEREN, verachtte zij hem in haar hart’ (2 Sam. 6:16b Statenvertaling). Zij maakt hem verwijten, maar David antwoordt: ‘...voor het aangezicht des HEREN heb ik gedanst. Ja, ik zal mij nog geringer gedragen dan ik deed; ik zal onaanzienlijk zijn in eigen ogen’ (2 Sam. 6:21b-22a).

Ik denk dat we van David veel kunnen leren: hij schaamt zich niet om God met heel zijn hart en uit alle macht te prijzen. Ja, hij wil zich daartoe ook vernederen en ‘gering zijn in eigen ogen’. Davids houding mag ons ten voorbeeld strekken als wij achter ons ‘koninklijke instrument’ zitten.

We lezen in 1 Kronieken 16:7: ‘Toen, op die dag, droeg David voor de eerste maal Asaf en zijn broeders op, de HERE te loven.’ David deed dit in opdracht van God zoals we kunnen lezen in 2 Kronieken 29:25.

De kroniekschrijver beschrijft hier, hoe Hizkia de Levieten met muziekinstrumenten opstelt in ‘het huis des HEREN’ en verwijst daarbij naar het ‘gebod van David’.

‘Hij (Hizkia) stelde de Levieten bij het huis des HEREN op, met cimbalen, harpen en citers overeenkomstig *het gebod van David*, en van Gad, des konings ziener, en van de profeet Natan, *want het gebod was gegeven door de Here*, door bemiddeling van zijn profeten.’ (zie ook Neh. 12:24 en 45)

De musici moesten zich geheel aan hun taak wijden zoals we kunnen lezen in 1 Kronieken 9:33: ‘Maar de zangers, die in de vertrekken vertoefden – familiehoofden der Levieten – dezen waren vrij van andere dienst; het was hun opgedragen dag en nacht met hun werk bezig te zijn.’

Zoals we kunnen lezen in 1 Kronieken 23:5, had David de beschikking over maar liefst vierduizend muzikanten! Van hen waren er 288 als musicus ‘volleerd’. 1 Kronieken 25:6, 7: ‘Die allen namen deel aan het gezang in het huis des HEREN met cimbalen, harpen en citers, bij de dienst in het huis Gods, op aanwijzing van de Koning – Asaf, Jedutun en Heman; en hun aantal bedroeg, met inbegrip van hun broeders *die onderricht waren in de zang voor de HERE, allen die volleerd waren*: tweehonderdachtentachtig.’ We zien hier welk belang David eraan hechtte om in de eredienst musici van hoog niveau aan te stellen. Juist de musici die

‘volleerd’ waren, moesten ervoor zorgen dat de muziek die tot eer van God werd gebracht aan de allerhoogste kwaliteitseisen voldeed!

In Nehemia 11:23 kunnen we ook lezen dat de musici voor hun werkzaamheden werden betaald: ‘Want er bestond een koninklijke verordening aangaande hen, namelijk een vaste regeling voor de zangers, naar de behoeften van elke dag.’

Zoals we zien, was de muziek in Israël's eredienst geen bijzaak, ‘geen versje ter inleiding van de preek’, zoals zo vaak bij ons, maar één van de hoofdzaken! En de hele bevolking in Israël deed mee. We noemden in dit verband al Psalm 136.

Maar ook in het genoemde gedeelte uit 1 Kronieken 15, waar David voor het eerst opdracht geeft de Here te prijzen kunnen we in vers 36 lezen: ‘En al het volk zeide: Amen, en: Loof de HERE.’ Zie ook Psalm 118:1-4:

‘Looft de HERE, want Hij is goed,
Ja, zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid.
Laat Israël nu zeggen:
Zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid.
Laat het huis van Aäron nu zeggen:
Zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid.
Laat wie de HERE vrezen, nu zeggen:
Zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid.’

Hier zien we duidelijk de wisselzang tussen het volk (Israël, zij die de Here vrezen) en het huis van Aäron (de priesters, de Levieten), waarbij overigens hetzelfde refrein gebruikt wordt als bij Psalm 136.

Buitengewoon indrukwekkend is het gedeelte dat gaat over de inwijding van de tempel van Salomo. (Van Salomo vermeldt de Bijbel overigens dat hij maar liefst duizend en vijf liederen maakte (1 Kon. 4:32).) We lezen over een manifestatie van Gods heerlijkheid op het moment dat de priesters met honderdtwintig trompetten en andere muziekinstrumenten hun lofprijzing aanheffen, van zo'n kracht, dat de priesters niet kunnen blijven staan: ‘Toen zij tezamen trompetten en eenstemmig een lied lieten horen, om de HERE te loven en te prijzen, en de stem verhieven bij trompetten, cimbalen en andere muziekinstrumenten, en de HERE aldus prezen: Want Hij is goed, want zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid – toen werd het huis, het huis des HEREN, vervuld met een wolk, zodat de priesters vanwege de wolk niet konden blijven staan om dienst te doen, want de heerlijkheid des HEREN had het huis Gods vervuld’ (2 Kron. 5:13, 14).

Muziek en profetie

Op diverse plaatsen in de Bijbel wordt gesproken over muziek in verband met profetie. Profeteren is: het spreken namens God. Profetie heeft vaak een voorspellend karakter: het onthult verborgen waarheden over bijvoorbeeld de Messias of over het eeuwig koninkrijk. Zoals bekend zijn veel gedeeltes uit De Psalmen profetisch. Deze profetieën werden dus gezongen, vaak met begeleiding van instrumenten. Psalm 49:5: ‘Ik zal mijn oor tot een spreuk neigen, mijn geheimenis bij de citer ontsluiëren.’

In 1 Samuël 10:5, 6 kunnen we lezen wat Samuël zegt over de schare profeten, die

Saul, nadat hij tot koning over Israël is gezalfd, zal tegenkomen: 'Zodra gij daar de stad ingaat, zult gij een schare profeten tegenkomen, die van de hoogte afdalen, vóór hen uit harpen, tamboerijnen, fluiten en citers; zelf zullen zij in geestvervoering zijn. Dan zal de Geest des HEREN u aangrijpen...'

In 1 Kronieken 25:1 lezen we dat David 'tot de dienst afzonderde Asaf, Heman en Jedutun, *die profeteerden bij het spel van citers, harpen en cimbalen*'. Hier lezen we dus dat het een gewone gang van zaken was dat er werd geprofeteerd onder begeleiding van muziekinstrumenten. In 2 Koningen 3 kunnen we lezen hoe koning Joram, de zoon van Achab, samen met de Judese koning Josafat en de Edomitische koning bij de profeet Elisa komt.

Elisa is woedend en zegt tegen de koning van Israël: 'Wat heb ik met u van doen? Ga naar de profeten van uw vader en naar die van uw moeder' (2 Kon. 3:13).

Alleen ter wille van Josafat is Elisa toch bereid om God te raadplegen. Elisa zegt: 'Nu dan, haalt mij een citerspeler. En het geschiedde, toen de citerspeler speelde, dat de hand des HEREN op hem kwam' (2 Kon. 3:15).

Misschien heeft de harpiste Francina Hinlopen gelijk als ze in haar mooie boekje over 'de geschiedenis van de harp en haar betekenis in de eredienst van Israël' opmerkt dat Elisa door zijn boosheid niet de rust en de concentratie had om zomaar te profeteren. Kennelijk moest er muziek aan te pas komen om de profeet tot rust te brengen en hem te inspireren.

Een instrument dat steeds weer opduikt, maar nu als beeld in de profetie zelf, is de *bazuin*. De bazuin en de trompet was bij het volk Israël bekend als signaalinstrument. Het werd onder andere gebruikt om de legers te verzamelen (zie o.a. Num. 10:9 en Richt. 6:34). Ook werd dit instrument gebruikt als tijding van vreugde, zoals bij de aankondiging van de grote Verzoending (Lev. 23:23) en het Jubeljaar (Lev. 25:9). Bazuingeschal betekende: spits je oren, er komt iets belangrijks. Zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament lezen we over de bazuin om te waarschuwen voor naderend onheil of als aankondiging voor de 'dag des HEREN'. Joël 2:1 : 'Blaast de bazuin op Sion en maakt alarm op mijn heilige berg. Dat alle inwoners des lands sidderen, want de dag des HEREN komt.' Zie ook Jeremia 4:5, 19; Hosea 5:8; Hosea 8:1; Zefanja 1:16 en Zacharia 9:14.

In het Nieuwe Testament wordt de bazuin meerdere malen vermeld in de profetieën over de wederkomst van Christus. Matteüs 24:30, 31 : 'En dan zal het teken van de Zoon des mensen verschijnen aan de hemel... en zij zullen de Zoon des mensen zien komen op de wolken des hemels, met grote macht en heerlijkheid. En Hij zal zijn engelen uitzenden met luid *bazuingeschal*...'

In 1 Korinte 15:51, 52 lezen we: 'Allen zullen wij niet ontslapen, maar allen zullen wij veranderd worden in een ondeelbaar ogenblik, bij de laatste bazuin, want de bazuin zal klinken en de doden zullen onvergankelijk opgewekt worden en wij zullen veranderd worden'.

Muziek in de strijd

In het vorige gedeelte konden we al het één en ander lezen over de bazuin als instrument om de legers te verzamelen voor de strijd. Maar ook in de strijd zelf

speelt muziek vaak een belangrijke rol. We noemden al Numeri 10, waar we kunnen lezen over de signaaltrompetten die Mozes in opdracht van God moest maken. In vers 9 lezen we dan vervolgens dat de Here tot Mozes zegt: ‘En wanneer gij in uw land ten strijde trekt tegen de vijand die u benauwt, dan zult gij op de trompetten een signaal blazen, waardoor gij *in gedachtenis gebracht zult worden* voor het aangezicht van de HERE, uw God, zodat gij van uw vijanden verlost zult worden.’ De trompet fungeert hier dus niet alleen als instrument om het leger te verzamelen maar ook als roep naar God, die juist in tijden van benauwdheid uitredding geeft.

Overbekend is het verhaal van de val van Jericho. We lezen in Jozua 6:20 : ‘Het volk dan juichte terwijl men op de horens (Statenvertaling: bazuinen) blies; zodra het volk het geluid van de hoorn vernam, hief het een luid gejuich aan. En de muur stortte ineen’.

Hierbij manifesteert Gods kracht zich op zodanige wijze in de muziek, in het hoorngeschal en het gejuich van het volk, dat de muur ineenstort.

Een wel zeer fraai gedeelte over muziek in de strijd kunnen we lezen in 2 Kronieken 20 als Juda bedreigd wordt door de Moabieten en de Ammonieten. Er is hier sprake van een enorme overmacht. Koning Josafat wordt bang en besluit ‘de HERE te raadplegen’ (2 Kron. 20:3). God antwoordt bij monde van de Leviet Jachaziël (overigens uit het muzikantengeslacht van Asaf, 2 Kron. 20:15).

De Israëlieten vatten moed ‘en de Levieten, behorende tot de Kehatieten en de Korachieten, stonden op om de HERE, de God van Israël, met zeer krachtige stem te loven’ (2 Kron. 20:19).

De volgende dag vindt de strijd plaats en Josafat stelde de mannen op ‘die de HERE een lied zongen en Hem loofden in heilige feestdos, terwijl zij voor de gewapenden uittrokken en zeiden: ‘Want zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid’ (Psalm 136!). Op het ogenblik dat zij de jubel en de lof aanhieven, liet de Here de Ammonieten en de Moabieten en de lieden van het gebergte Seïr, die tegen Juda waren opgerukt, uit hinderlagen overvallen, en zij werden verslagen’ (2 Kron. 20:21, 22).

Later komen de Israëlieten samen in het Dal der Lofprijzing: ‘Daar prezen zij de Here, hierom noemt men die plaats tot op heden Dal der Lofprijzing’ (2 Kron. 20:26).

De muziek blijkt in dit gedeelte drie functies te hebben:

1. als middel om God te prijzen, na het krijgen van nieuwe moed (vs. 19);
2. als lofprijzing, door God gebruikt als middel in de strijd (vs. 22);
3. als middel tot dankzegging voor de wonderbare uitredding (vs. 26).

e. Muziek in het Nieuwe Testament

Zoals we in het voorgaande gezien hebben, worden we ten aanzien van de muziek in de eredienst en het verdere godsdienstige leven van het volk Israël, in het Oude Testament uitvoerig geïnformeerd. In het Nieuwe Testament wordt hierover minder uitvoerig geschreven. De reden hiervan is niet dat de nieuwtestamentische schrijvers de muziek niet zo belangrijk vonden maar eenvoudig omdat de eerste

christenen de joodse traditie handhaafden, ook wat betreft de tempeldienst, de gang naar de synagoge. Zij zongen de liederen van het Jodendom, met name de psalmen. Er veranderde in de eerste tijd dus weinig.

Pas toen de Romeinse keizer Titus in 70 na Christus de tempel verwoestte, viel met de geregelde joodse tempeldienst ook de tempelmuziek weg. Naast de tempel en de synagoge hadden de eerste christenen hun eigen samenkomsten en alhoewel er dus niet zoveel bijbelse gegevens zijn over hoe die muziek daar functioneerde, zijn er wel degelijk een aantal belangrijke teksten die voor ons onderwerp van belang zijn. We willen nu eerst twee van die teksten nader bezien; één uit de brief aan de Efeziërs en één uit de brief aan de Kolossenzen.

‘...maar wordt vervuld met de Geest, en spreekt onder elkander in psalmen, lofzangen en geestelijke liederen, en zingt en jubelt de Here van harte...’ (Ef. 5:18b, 19)

‘Het woord van Christus wone rijkelijk in u, zodat gij in alle wijsheid elkan- der leert en terechtwijst en met psalmen, lofzangen en geestelijke liederen zingende, Gode dank brengt in uw harten.’ (Kol. 3:16)

Net als in het Oude Testament worden we ook in het Nieuwe Testament opgeroepen om voor God te zingen. Paulus spreekt in beide teksten over drie verschillende soorten liederen.

De *psalmen* spreken voor zich, we komen hierop later terug.

Met de *lofzangen* of *hymnen* bedoelt Paulus waarschijnlijk andere, door de gemeente gezongen liederen.

Helaas beschikken we niet over deze ‘hymnen’ van de allereerste christenen, hoewel wij wellicht restanten in de brieven van Paulus en het boek Openbaring kunnen aantreffen.

Zo is wel verondersteld dat Paulus in Efeze 5:14 zo’n hymne citeert: ‘Ontwaakt, gij die slaapt en sta op uit de doden, en Christus zal over u lichten.’

Stellig is de lofzang van de 24 oudsten uit het boek Openbaring een hymne ter ere van het Lam: ‘En zij zongen een nieuw gezang, zeggend: “Gij zijt waardig de boekrol te nemen en haar zegels te openen; want Gij zijt geslacht en Gij hebt hen voor God gekocht met uw bloed, uit elke stam en taal en volk en natie; en Gij hebt hen voor onze God gemaakt tot een koninkrijk en tot priesters, en zij zullen als koningen heersen op de aarde”.’ (Openb. 5:9, 10)

Als we verder lezen, dan zien we dat eerst de engelen en tenslotte ‘alle schepsel in de hemel en op de aarde en onder de aarde en op de zee en alles wat daarin is’ (Openb. 5:13) met deze hymne, deze lofzang instemt.

De blik die ons hier in de hemel gegund wordt, laat ons trouwens een *hemelse* versie van *wisselzang* zien tussen de 24 oudsten, de engelen en de gehele scheping, net zoals we al zagen dat in de oudtestamentische eredienst het volk inviel bij de lofprijzing van de priesters en de Leviëten.

Tenslotte spreekt Paulus ook over *geestelijke liederen*.

In ons spraakgebruik wordt met deze uitdrukking in feite niets anders bedoeld dan psalmen en lofzangen.

Hoogstens kan men zeggen, dat geestelijke liederen voor ons een verzamelbegrip vormen, waarbij men verschillende typen van gezangen kan onderbrengen: naast de psalm en het loflied ook het boetelied, het danklied, het bedelied. Bij Paulus wordt stellig geheel iets anders bedoeld.

Het woord geestelijk luidt in het Grieks: *pneumatikos*. Daarin zit het woord *pneuma* (=geest), dat in het Nieuwe Testament gebruikt wordt als aanduiding van de Heilige Geest. Een *pneumatisch* lied zou dan een spontaan door de Geest ingegeven gezang kunnen zijn.

Dr. C.P. van Andel veronderstelt in zijn boek *Tussen de regels* dat het hier om liederen moet gaan die niet door de gemeente in haar geheel werden gezongen, maar door de individuele gelovige die door de Geest tot zingen werd geïnspireerd. Men zou in dit verband van een soort *charismatische improvisatie* kunnen spreken.

Dit alles past trouwens heel goed in het beeld dat Paulus in 1 Korintiërs 14:26 tekent over het gemeenteleven in de apostolische tijd: 'Telkens als gij samenkomt, heeft ieder iets: een psalm of een lering of een openbaring of een tong of een uitlegging; dat alles moet tot stichting geschieden.'

Blijkens deze tekst had de eredienst bij de eerste christenen nog een weinig omlijnd karakter en was er ruimte voor allerlei soorten individuele bijdragen. Ongetwijfeld was er in deze ongeorganiseerde, vrije liturgie ook de ruimte voor deze charismatische improvisatie.

Het lied functioneerde dus direct in het begin van de kerkgeschiedenis al in de christelijke samenkomst.

Ook bij de instelling van het Avondmaal door Jezus kunnen we lezen over de lofzang: 'En na de lofzang gezongen te hebben vertrokken zij naar de Olijfberg' (Matt. 26:30).

De lofzang wordt hier eigenlijk alleen maar en passant genoemd: de lofzang was vanzelfsprekend en hoorde bij de liturgie van het joodse paasfeest, het Pascha.

Jezus en zijn discipelen zongen, zoals dat trouwens vandaag nog steeds bij het joodse Pascha gebruikelijk is, de zogenaamde Hallel-psalmen, de Psalmen 113 tot en met 118. (*Hallel* komt van Halleluja = Prijst de Here). Deze psalmen werden tijdens de maaltijd gezongen.

In Handelingen 2 lezen we hoe de eerste christenen dagelijks bij elkaar [niet alleen in de tempel maar ook aan huis] kwamen: 'En dagelijks eendrachtelijk in de tempel volhardende, en van huis tot huis brood brekende, aten zij tezamen met *verheuging* en eenvoudigheid des harten. *En zij prezen God* en hadden genade bij het ganse volk'. (Hand. 2:46, 47a, Statenvertaling)

Bij de diensten aan huis werd het Avondmaal met 'verheuging', men kan ook vertalen 'met gejuich', gevierd. Het gebruikte Griekse woord duidt een eschatologische vreugde aan. Men beleefde de doorbraak van het Koninkrijk van God. In *die* sfeer, de sfeer van het 'Maranatha, de Here komt', klonk de hymne en het geestelijke lied.

Personalia

Theo Goedhart (*1948) voltooide de opleidingen wiskunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden en orgel, koördirectie, kerkmuziek en theorie der muziek aan het Koninklijk Conservatorium te Den Haag. Gedurende een aantal jaren was hij vervolgens docent kerkmuziek aan datzelfde conservatorium en aan het Sweelinck Conservatorium te Amsterdam en cantor-organist van de Groene of Willibrordkerk te Oegstgeest.

Daarnaast is hij geruime tijd voorzitter geweest van de Stichting Centrum voor de Kerkzang en secretaris van de Commissie voor de Kerkmuziek. Voor het tijdschrift *Het Orgel* was hij redacteur van de rubriek kerkmuziek.

Bij het Centrum voor de Kerkzang verschenen enkele motetten van zijn hand. Ook stelde hij het Canonboek (editie 1992) samen. Voor *Zingend Geloven* deel IV schreef hij enkele melodieën.

Op dit moment is het docentschap voor de muziektheoretische vakken aan het Koninklijk Conservatorium zijn hoofdtaak. Voorts is hij dirigent van het Leids Vocaal Ensemble en clavecinist van het Leids Barok Ensemble.

Kees Hoeksma (*1943) is organist van de hervormde kerken te Oosterhesselen en Coevorden en bestuurslid van de Gereformeerde Organistenvereniging waar hij o.a. het cursuswerk in portefeuille heeft.

Sinds 1993 is hij voorzitter van de Commissie Regeling Kerkmuziek, een commissie die is ingesteld door het Samenwerkingsorgaan voor de eredienst NHK/GKN/ELK met als doel de uitvoering van de Regeling(en) in de kerken te bevorderen en te adviseren bij functie-indelingen en aanstellingsprocedures.

Christiaan Ingelse (*1948) studeerde achtereenvolgens orgel bij Piet van Egmond en (aan het Koninklijk Conservatorium voor Muziek te 's-Gravenhage) bij Adriaan Engels en Wim van Beek alwaar hij de volgende diploma's behaalde: onderwijsakte orgel-B, solistendiploma orgel-C met onderscheiding (prijzen: zilveren Fock-medaille en Nicolaiprijs) en het praktijkdiploma protestantse kerkmuziek.

Tevens werd hem de Prix d'Excellence toegekend. Hij specialiseerde zich in oude muziek bij Gustav Leonhardt en in Wenen bij Herbert Tachezi. Christiaan Ingelse geeft regelmatig orgelconcerten in binnen- en buitenland en is hoofdorganist van de Grote- of St. Janskerk te Gouda.

Hans Kriek (*1934) ontving zijn muzikale opleiding o.a. aan het Stedelijk Conservatorium te Arnhem. Hij publiceerde boeken en artikelen over orgelbouw en kerkmuziek. Hij is als docent en examinerend verbonden aan het cursuswerk van de Commissie voor de Kerkmuziek. Hij is organist van de Kloosterkerk van de Dominicaanse Gemeenschap te Huissen.

Jan D. van Laar (*1936) studeerde orgel, kerkmuziek, schoolmuziek en piano. Hij is voorzitter van de Commissie voor de Kerkmuziek van de Samen op Weg-kerken en organist van de Scheppingskerk in Zwolle. Hij publiceerde kerkmuziek, werken op het gebied van de schoolmuziek en *Bijbelliederen voor jonge kinderen* en was de eindredacteur van *Orgelboek bij de 491 Gezangen*, *Orgelboek bij de 150 Psalmen*, *Koraalbewerkingen over de 491 Gezangen* en *Koraalbewerkingen over de 150 Psalmen*.

Jan R. Luth studeerde theologie, orgel en muziekwetenschap. Sinds 1980 doceert hij liturgiewetenschap, in het bijzonder hymnologie en kerkmuziek, aan de Faculteit der Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap van de Rijksuniversiteit Groningen (Instituut voor Liturgiewetenschap). In 1986 promoveerde hij op een onderzoek naar de geschiedenis van gemeentezang en orgelbegeleiding in het nederlandse gereformeerde protestantisme. Hij is lid van de Examencommissie van de Commissie voor de Kerkmuziek, organist van de Noorderkerk te Groningen. Hij concerteert regelmatig.

W.A. Reil is directeur van Orgelmakerij gebroeders Reil B.V. te Heerde.

Dick Sanderman (*1956) studeerde orgel bij Jaap Dragt aan het Stedelijk Conservatorium te Zwolle en werd in 1983 winnaar van het Nationaal Orgel Improvisatieconcours te Bolsward. Hij is in Rijssen werkzaam als directeur van de Muziekschool, als stadsorganist voor het orgel in de stadhuishal en als organist van de Zuiderkerk der Gereformeerde Gemeente. Ook is hij voorzitter van de organistenvereniging der Gereformeerde Gemeenten (VOGG) en medewerker van het *Reformatisch Dagblad*. Van zijn hand verschenen diverse bundels met koraalbewerkingen voor orgel; ook zijn verschillende van zijn koorwerken uitgegeven.

Jan Smelik (*1961) studeerde Muziekwetenschap aan de Rijksuniversiteit van Utrecht. Momenteel werkt hij aan het Instituut voor Liturgiewetenschap van de Rijksuniversiteit te Groningen aan een, door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) gesubsidieerd, promotie-onderzoek naar het stichtelijk lied bij orthodox-protestanten rond 1900. Hij is verder eindredacteur van *Orgeldienst* (het orgaan van de Vereniging van Gereformeerde Kerkorganisten), voorzitter van de VGK-Werkgroep *Eredienst* en één van de organisten van de Gereformeerde Kerk *De Rank* te Zuidhorn.

Noeme W. Visser (*1952) studeerde Engels aan de Vrije Universiteit en Nottingham University en theologie aan de Universiteit Utrecht. Hij is gereformeerd

predikant te Noord-Scharwoude en amateur-organist. Hij is lid van de Commissie voor de Kerkmuziek van het Samenwerkingsorgaan voor de Eredienst van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden. Hij hoopt in 1996 te promoveren op een proefschrift met de titel: *Als Zanger onder de Zangers, grondlijnen van een praktisch-theologische leer van de gemeentezang* (uit te geven door Boekencentrum).

Peter van Dijk (*1952) studeerde orgel, clavecimbel, kerkmuziek en muziekwetenschap in Utrecht en Groningen. Als organist verzorgde hij concerten en opnames in binnen- en buitenland. Als radiomedewerker en muziekregisseur werkt hij o.a. voor de KRO en de Wereldomroep. In 1992 richtte hij voor het verzorgen van muziekopnames en cd-producties de Tsjilp Studio op. Als auteur schreef Peter van Dijk vele artikelen en diverse boeken. Als docent verzorgde hij o.a. interpretatie- en improvisatiecursussen en lezingen in geheel Europa. In zijn woonplaats Utrecht is hij aan de Samen-op-Weg Gemeente aldaar verbonden als orgeladviseur en als organist van de Tuindorpkerk.